

TITKOS EURÓPA, TITKOS MAGYARSÁG

Toroczkai Wigand Ede (1869–1945) építész, iparművész kiállítása, Gödöllői Városi Múzeum (2100 Gödöllő, Szabadság tér 5., a kiállítás megtekinthető 2008. augusztus 24-ig, keddtől vasárnapig, 10 és 18 óra között)

Titok: ez az első szó, ami a látogató eszébe ötlük a magányos alkotó gyűjteményes kiállítása láttán. Nem tudni, hogy Wigand Ede (a budapesti születésű alkotó az ihletet adó erdélyi falu neve nyomán a Toroczkai nevet is felvette) mikor született – ő maga legalábbis igyekezett homályban hagyni –, hogy pontosan milyen körülmények között hunyt el. Nem lehet sokat ismerni családi életéből, súlyos betegségről, és terveinek egy jelentős részéről azt sem tudjuk, megvalósultak-e. Utolsó, Úri utcai lakásának szomszédságában lakó valamikori gyereklányok morózus, magányos, beteges öregemberre emlékeznek, és Karlovsky Bertalan 1933-as képén is egy barázdált arcú, sokat szenvedett férfit látunk. Nyoma sincs annak a duzzadó önbizalomnak, amely három évtizeddel korábban, az Országház építőit megörökítő emlékbumban mutatja az építészt, óralánccal, peckesen. A város művésztelepi múltját kitartóan ápoló Gödöllői Városi Múzeumban nemrég megnyitott kiállítás elegáns és alapos áttekintés erről a titkokkal teli életről. Két szinten láthatók Toroczkai Wigand épülettervei, bútorai, egykori házainak mai fotói – ez utóbbi jobbára sanyarú élmény –, levelei, és életének vázlatos története.

Toroczkai Wigand, miközben nemzetközi példákban merített (az angol Arts and Crafts mozgalom, Akseli Gallen-Kallela, a finn organikus építészet nagy alakja, akihez személyes ismeretség is fűzte), a századforduló első éveiben – az időpontról (tudniillik, hogy ki volt előbb) Kós Károllyal állandó vitájuk volt – rátalált a hagyományos magyar népi építészetre, azon belül is leginkább az erdélyire, és új formanyelvet dolgozott ki, amely félreismerhetlenné teszi épületeit. A kis alapterülettel mesterien bánó, meseház-szerűen égbe nyúló épületei, a falusi építőanyagok (fa, terméskő) komplexusmentes használata, az állatmotívumok és a növényi ornamentika alkalmazása, a néphagyományt újraértelmező jelképrendszere mind-mind elképesztő invencióra vallanak. Úgy alkotott a kor nemzetközi trendjeibe simuló, a külföldi szaksajtó által csak *Hungarian style* elnevezéssel illetett házakat, hogy épületei félreismerhetlenül magyarok és Kárpát-medenceiek. Toroczkai Wigand elfeledett életműve minden bizonnyal ama titkos, európai magyarság lenyomata, amelynek csak néhol lelteni fel nyomait: a marosvásárhelyi Kultúrpalota ólomüvegablakaiban, a budapesti Wekerle-telep utcaképeiben, Bartók *Allegro barbarójában*, a Medgyaszay István tervezte rárósműlyadi templom szárnyas kerubjaiban. Pedig Toroczkainak igazán nagyszabású, egyedül tervezett középülete soha nem épült föl. Voltak tervei Maros-Torda vármegyeházára, a Néprajzi Múzeumra, Gárdonyi Géza vagy Jókai Mór sír-emlékére, de ezek jobbára papíron maradtak. A gödöllői művészekkel (Medgyaszay, Kőrösfői-Kriesch) vagy Kós Károllyal, Jánszky Bélával közösen illetve egyedül alkotott tervei az első világháború előtti években voltak a legsikeresebbek, s gyakoroltak hatást egy-

egy város (elsősorban Marosvásárhely és kisebb mértékben Kolozsvár) képére. A két háború közötti Magyarország, amelynek pedig – gondolhatnánk – futtatnia kellett volna az ősmagyar múlthoz, a turáni-székely-hun hagyományhoz gyakorta nyúló Toroczkai Wigandot, a bonyolult keleti ornamentikát, állatmotívumokat és a letisztult formákat egyszerre bemutató bútorterveit, igazából ügyet sem vetett rá. Ebben az időszakban elkészült házai: pár lakóház, nyaraló, egy vidéki kaszinóépület (Tatabánya), a Pongrác úti lakótelep néhány munkásháza igazán nem azt a mennyiséget képviselik, ami géniuszának járt volna. A kurzus építészete – az egyébként nem tehetségtelen – Wälder Gyula és társai habos-csipkés neobarokk alkotásainak biztosított lehetőséget, míg a városi, magánberuházók által épített házak nagy teret nyújtottak a modernistáknak, s a nagyvárosi közegben valószínűleg Toroczkai Wigand épületei is idegenül, szervesen hatottak volna. Ez a mellőzöttség is hozhatta – személyes gondjai mellett –, hogy (miképp monográfusa is megjegyzi) a harmincas évekre gondolatai „rögeszmévé szilárdultak”, s a továbblépés, -gondolás akadályaiá vá lettek.

A gödöllői kiállítás (és a Keserü Katalin szerkesztette, a Holnap Kiadónál megjelent pazar album) ugyanakkor azt is bemutatja, hogy hiba lenne valamiféle másodvonalbeli, saját rögeszméibe zárkózott Kós-epigont látnunk Toroczkaiiban – előbbi közéleti, közösség-szervező ambíciói nélkül. A 20. század első két évtizedében, főleg Marosvásárhelyen kibomló formavilágnak és Toroczkai Wigand baráti körének elemzése azt mutatja, hogy a liberális polgármester, Bernády György patronátusa alatt kialakuló művészi pezsgés a párhuzamosan zajló, honi eszmei-politikai folyamatokat is más megvilágításba helyezi. A Székelyföldön, az ún. „Székely akció” keretében iskolák, népházak tucatjait (és nem mellékesen: egy vásárhelyi kuplerájt) tervező Toroczkai szoros barátságban volt a századelő polgári radikális értelmiségének jeleseivel, olyannyira, hogy például Pikler Gyula vagy Somló Bódog számára házat is tervezett. Kozma Lajossal, a magyar modernizmus egyik nagy alkotójával szoros – baráti – kapcsolatban állt; a Kozma által Toroczkaiinak tervezett ex libris is megtekinthető a gödöllői kiállításon. E néhány apró tény is utalhat arra, hogy a manapság oly előszeretettel hangsúlyozott magyar szellemi megosztottság gyökerei talán mégsem olyan mélyek, mint ahogy gondolnánk – vagy az okok másutt keresendők. Toroczkai Wigand – Kóstól eltérően – nem táplált szépirodalmi ambíciókat, de – Kóshoz hasonlóan – elmélyült és kiterjedt elméleti munkásságot is kifejtett: nemcsak építészettel, hanem belsőépítészettel, kertépítéssel, -történettel, urbanisztikával is foglalkozott, s ha népevelésről volt szó, akár a Kőművesek Lapját is fontos fórumnak tartotta eszméinek terjesztéséhez.

A kiállítás sokat segít abban, hogy e titokzatos és szenvedésben töltött élet – amelynek a tanítványok és követők hódolata sem adatott meg – most végre visszanyer valamit abból az elismerésből, amely mindig is járt volna neki.